

POLJANSKA DOLINA NAD KOLPO**Vladimir Prebilič**

UDK 913(497.4 Poljanska dolina)

POLJANSKA DOLINA NAD KOLPO**Vladimir Prebilič**, Omerzova ulica 38, Dolga vas, 1330 Kočevje, Slovenija

UDC 913(497.4 Poljanska dolina)

THE POLJANSKA VALLEY ABOVE THE KOLPA RIVER**Vladimir Prebilič**, Omerzova ulica 38, Dolga vas, 1330 Kočevje, Slovenia

Jugovzhodno od Kočevja leži kraški ravniki, ki je obvisel nad dolino reke Kolpe. To območje domačini imenujejo Poljane ali Poljanska dolina. Ima zelo pestro zgodovino. Prebivalci se že več kot sto let stalno odseljujejo. Le redki Slovenci vedo za naravne lepote tega območja in poznajo le Poljansko dolino ob Poljanski Sori zahodno od Polhograjskega hribovja.

There is a corrosion plain situated above the Kolpa River Valley southeastern from Kočevje. This area is called Poljane or Poljanska Valley (Poljanska dolina) by the locals. It boasts a unique history, including a long period of emigration. Not many Slovenians are acquainted with natural beauties of this area and they only know Poljanska Valley (Poljanska dolina), the Poljanska Sora River Valley on the western side of Polhograjsko hribovje.

Reliefne oblike so v Poljanski dolini nastale predvsem v pliocenu. Ker je območje Poljan in njihove okolice zgrajeno iz mezozojskih karbonatnih kamnin, so bili ob hitrem tektonskem dvigu dane možnosti za zakrasevanje. To potrjujejo številne vrtače in značilno valovito površje. Nekoč površinsko tekoče vode so izginile v podzemlje. Reka Kolpa je z močno globinsko erozijo ustvarila več kot 200 m globoko deber, ki je vrezana od Kostelskega do Bele kra-

jine. Tu reka dobi le dva pomembna pritoka, Bilpo in Dolski potok (1).

Poljanska dolina je od morja oddaljena slabih 40 km, vendar pogorje Kapele v sosednji Hrvaški močno omejuje blažilne morske vplive. Zato je podnebje bolj celinsko, kot bi pričakovali. Po dolini Kolpe, odprti proti vzhodu, segajo panonski podnebni vplivi, zato ne presenečajo vinogradi na pobočjih nad dolinskimi vasicami. Padavin ne primanjkuje. Ker je

Slika 1: Slikovita dolina reke Kolpe z vasicami Dol, Prelesje in Kot, na vzpetini Stari trg ob Kolpi. (Foto: V. Prebilič.)

Slika 2: Jez pri Dolu ob Kolpi, kjer se struga reke precej razširi. (Foto: V. Prebilič.)

prst tanka, se deževnica ne zadržuje dolgo v njej, ampak hitro pronica globlje v notranjost. Zato so poletne suše, ki včasih uničijo precej pridelka, izrazi- te in uničujoče (2).

Da je bilo območje Poljan zgodaj naseljeno, dokazujejo predrimске izkopenine pri Predgradu in Star- em trgu ob Kolpi ter rimski grobovi, ki so jih našli na starotrških njivah (4). Naseljevanje južnih Slovanov na to območje je prvič izpričano v koresponden- ci med generalom Ivanom Kacijanarjem in kraljem Ferdinandom leta 1531. Priseljenci so se imenovali Uskoki in so jih na obmejna območja naseljevali vladni uradniki. Ljudi so naseljevali na opustošeno območje tedanjih Poljan, ki so ga ob pogostih vpa- dih požgali in uničili Turki. Uskoki so bili po narodnosti večinoma Srbi, ki so se Turkom raje umaknili kot podredili. Znani so bili kot izredni vojaki na konjih in so bili edini kos lahki turški konjenici, ki je bila neresljiva uganka za tedanje težko oborožene in ne- kretne cesarske viteze. Ker so morali sami vzdrževa- ti konje in orožje, so bili oproščeni vseh dajatev. Na prisotnost Uskokov nas spominjajo nekatere pesmi in plesi, ki so se ohranili v izročilu (3).

Ob naselitvi Uskokov so se oblikovale vasi, ki so še danes razprostranjene ob Kolpi. Sledijo si od Grg- lja na skrajnem severozahodnem delu prek vasi Spod- nja Bilpa, Vrt, Lazi, Dol in Prelesje do Kota. Na kraš- kem ravniku 200 m višje sta večja kraja Predgrad in Stari trg ob Kolpi, ki sta večna tekmeča za vlogo kra- jevnega središča. Vasice, ki stojijo neposredno ob Kolpi, so stisnjene med strma pobočja in rečno ko- rito ter nimajo mnogo prostora za obdelovalna zem- ljišča. Zato zemljo skrbno varujejo, ker pomeni edi- no možnost za pridelavo hrane. Pogoste so poplave, saj ležijo vasi in njive le na nekaj metrov visoki terasi, ki jo reka ob večjih nalivih poplavlja. Pred poplavami je varna le vas Dol, ki stoji na toliko višji te- rasi, da jo poplave le redko dosežejo. Naselja so večinoma gručasta in sklenjena. Jedro vasi je navad- no bolj ali manj pravilno razporejeno ob cesti. Tak- šen tloris ima tudi največje naselje v Poljanah, Pred- grad. Vas ima več delov: zgornjega domačini ime- nujejo Mala vas, kjer so na obeh straneh ceste raz- porejeni domovi trdnejših kmetov in nekmetov, spod- njemu delu ob cerkvi pa pravijo Dolenja vas. Po vsej verjetnosti je to najstarejši del vasi, ki se je prvotno

*Slika 3: Dol ob Kolpi postaja vedno bolj zanimiv za ljubitelje ribolova in neokrnjene narave, pa tudi za kajakaše.
(Foto: V. Prebilič.)*

razvil ob cerkvi in nekdanjem gradu. Naselje ima še tretji del, stisnjen pod bregove tamkajšnjega hriba Graščice. Tu so skromnejši domovi manjših posestnikov, kar kaže na nekdanjo prisotnost kajzarjev (2).

Najbolj pravilno tlorisno zasnovano kaže Stari trg ob Kolpi. Hiše so razporejene na obeh straneh ceste, ki vodi do cerkve na koncu skalnega pomola med dvema grapama. Stari trg je bil že od 12. stoletja cerkveno središče Poljan. Ob cerkvenem središču je tu še upravno središče, saj je naselje že leta 1421 dobilo trške pravice. Tu so bile zato bogatejše hiše kot v drugih obkolpskih vasicah, kjer so prevladovala kmečke vrhlevne hiše (3).

Na podlagi dveh urbarjev iz 15. stoletja je možno določiti približno število prebivalcev Poljanske doline že v 16. stoletju. V urbarjih so našete hube (kmetije) in s pomočjo količnika 5 (5 prebivalcev na hubo v povprečju) lahko ocenimo število prebivalcev, ki seveda ni povsem natančno.

V 18. stoletju je število prebivalcev naraščalo v vseh vaseh, prvi večji padec pa je sledil med letoma 1830 in 1870. Odseljevanje je dodatno spodbu-

dil zakon o zemljiški odvezi kmeta, sprejet leta 1848 na Dunaju. Težke naravne, socialne in gospodarske razmere so Poljance sicer že zgodaj prisilile, da so iskali dodaten zaslužek. Tako so že v 16. in 17. stoletju tovorili proti morju in nazaj. Pozneje, posebno v 19. stoletju, so nekateri začeli posnemati Kočevanje in začeli žgati oglje v gozdovih. Kmalu se je pojavilo tudi krošnarjenje, ki ni bilo podobno onemu v Ribniški dolini. Poljanci so odhajali v Nemčijo, tam kupovali razno drobno blago, na primer nože, bruse, kose platna in ogrlice, ter nato blago prodajali po odročnih nemških vaseh. Domov so prihajali le enkrat ali dvakrat na leto, prinesli denar družini in se kmalu vrnili na tuje.

Leto 1870 je ponovno spremenilo naseljitveno podobo Poljanske doline. Tedaj se je začelo izseljevanje v tujino, ki se je končalo leta 1910. Po izročilu je potekalo počasi. Prvi se je odselil le neki mož iz vasi in dolgo se ni vedelo, kaj se je zgodilo z njim. Ko so prišle prve novice, se je začelo množično izseljevanje. Skoraj vsaka družina je imela vsaj enega člana v Ameriki, ki naj bi pošiljal denar domov.

Slika 4: Skalnata vzpetina Kojzice (900 m) z značilnim »zobom« nad Kolpo pri Dolu. Naravna posebnost Kolpe je otoček za jezom pri Dolu. (Foto: V. Prebilič.)

Nekateri v tujini niso uspeli in so se vrnili kot reveži, ki so nato živeli od beračenja. Po 1. svetovni vojni je odseljevanje v tujino zamenjalo odseljevanje v bližnja mesta. Največ ljudi se je odselilo v Kočevje, Črnomelj, Karlovec, Zagreb in Ljubljano. V našeta mesta se Poljanci še vedno odseljujejo. V obdobju od leta 1869 do leta 1931 ali v 62 letih so Poljane izgubile 231 ljudi. To je približno 4 prebivalce na leto (4).

Upad prebivalstva med letoma 1931 in 1961 je posledica 2. svetovne vojne, ko je bilo veliko žrtev med civilnim prebivalstvom. Upoštevati je potrebno tudi občutno odhajanje v večja mesta kmalu po končani vojni. Število prebivalcev se je v tridesetih letih zmanjšalo za kar 229, torej za skoraj 8 prebivalcev na leto. To obdobje je veliko močnejše prizadelo Poljane kot prejšnje, dvakrat daljše obdobje. Pomembna je tudi starostna sestava prebivalcev, ki so odšli. Odhajala je predvsem mlada delovna sila, ki je iskala zaposlitev v mestih.

Zadnje zmanjšanje prebivalstva v obdobju od leta 1961 do danes je posledica pospešenega indu-

strijskega razvoja mest in s tem selitev ljudi v mesta. Mladi se še vedno odseljujejo. V tridesetih letih se je odselilo 250 prebivalcev. To pomeni, da Poljane v povprečju vsako leto zapusti več kot 8 ljudi.

Ko mladi končajo osnovno šolo v Starem trgu, nadaljujejo šolanje v Kočevju ali Ljubljani. Značilno je, da se večina mladih Poljancev šola v strokovnih šolah. Po končanem šolanju se zaposlijo v notranjosti Slovenije in se vračajo domov le še na počitnice. V mesta se selijo zlasti fantje po odsluženem vojaškem roku (3).

Leta 1961 so se vozili na delo z avtobusom v Kočevje le trije prebivalci iz Poljanske doline, drugi so se raje preselili v mesto. Danes se vozi na delo več ljudi, tako da je organiziran prevoz z avtobusom iz Kočevja dvakrat na dan. Cesta je bila do nedavnega makadamska in slabo vzdrževana, zato je bila vožnja do 25 km oddaljenega Kočevja naporna. Ljudje so se raje preselili v mesto, kot da bi se vozili na delo.

Dandanes je odseljevanje nekoliko zajezeno. Ljudje, ki so ostali, so že starejši, hkrati pa so uspeli za-

Slika 5: Vas Blaževci (Hrvaška) z mostom, zgrajenim leta 1986, edinim tovrstnim objektom med Brodom na Kolpi in Vinico. (Foto: V. Prebilič.)

gotoviti nekaj delovnih mest v neposredni bližini. Tovarna Komet iz Metlike je leta 1972 zgradila obrat za proizvodnjo ženskega spodnjega perila, kjer so se zaposlile ženske iz okoliških krajev. V letu 1983 je tudi tovarna Unior iz Zreč postavila obrat za proizvodnjo ročnega orodja, v katerem je našlo delo več moških iz Poljanske doline (3).

Nedolgo tega so prebivalci Poljanske doline živel v tesni povezanosti z naravo. Obdelana je bila vsaka ped zemlje, saj je bila za to območje dolgo značilna agrarna prenaseljenost. Sledilo je množično odseljevanje, ki je pustilo neizbrisne posledice v starostni sestavi in pokrajinskem videzu.

Leta 1828 so njive zavzemale kar 52 % in vinogradi 25 % vseh zemljišč v Poljanski dolini. Gozda je bilo malo. Do leta 1991 se je podoba dodobra spremenila. Najbolj so se razširili travniki, ki obsegajo 60 % vseh površin. Delež njiv se je zmanjšal na 19 %, medtem ko vinogradov skorajda ni več, le še 2 %.

Priča smo dvema procesoma: ozelenjevanju ali otravljanju in ogozdovanju. Najbolj so prizadeta zemljišča, kjer so se nekoč razprostirali vinogradi. Ostareli ljudje ne zmorejo več težkega ročnega dela,

strojna obdelava pa ni možna zaradi strmega povišja. Na nekdanje njive se je razširilo travinje in na področja vinogradov gozd. Zaradi slabih naravnih razmer v kmetijstvu ni prihodnosti. Tega se prebivalci zavedajo in so z veseljem sprejeli novo gospodarsko panogo, turizem.

Velika ovira v življenju ljudi in upravljanju je delitev med dve občini. V Poljanski dolini sta se prav zaradi delitve med črnomaljsko in kočevsko občino oblikovali dve središči. Prebivalci Starega trga, nekdanjega trškega naselja s cerkveno upravo, pred leti niso bili zadovoljni, ker je bil sedež lokalne uprave v Predgradu. Zato so glasovali za priključitev k občini Črnomelj. Predgrajci pa so hoteli obdržati vlogo, ki jo je naselje dobilo po 2. svetovni vojni in so se zato odločili za občino Kočevje. Tako je nastala nenaravna upravna meja, ki je bila vse do ukinitve novomeškega okrajja celo okrajna.

Spor med obema krajema sega daleč v zgodovino. Začelo se je okoli 11. stoletja, ko si je Predgrad kot večje naselje prizadeval, da bi bila farna cerkev v njem, vendar je bila postavljena v Starem trgu. Ponošen spor je bil leta 1780, ko naj bi s šolsko refor-

Slika 6: Kanjon reke Kolpe, pogled z 920 m visoke vzpetine Pajtlarice.
(Foto: V. Prebilič.)

mo Poljanska dolina dobila osnovno šolo. Tudi tokrat si je šolo priboril Stari trg. Zato se ni čuditi, da sta se kraja odločila za različni občini (3).

Naravne možnosti za razvoj turizma so tu res velike, žal pa na tem področju dolgo ni bilo storjenega ničesar. Nedolgo tega je bilo nezanimanje za dolino moč pripisati makadamski cesti. To je bilo odpravljeno leta 1990, ko je bil asfaltiran še zadnji odsek ceste med Kočevjem in Predgradom. V večjem številu so turisti začeli obiskovati Poljansko dolino leta 1991 ob agresiji jugoslovanske vojske na Slovenijo in Hrvaško. Tedaj so številni turisti namesto na morje raje odhajali na oddih v bližnjo Poljansko dolino. Na to so bili prebivalci popolnoma nepripravljeni. Pojavil se je problem odlaganja smeti, katerih količina se je izjemno povečala. Poleg tega ni bilo urejenih prostorov za kampiranje. Turisti so se razmestili po okoliških košenicah in od tu izvirajo korenine spora med domačini in turisti.

Vendar pa so bili turisti tisti, ki so Poljansko dolino rešili pozabe. Pojavile so se prve oblike denarne pomoči in začel se je razvijati kmečki turizem. Danes so urejeni prostori za kampiranje v vaseh Dol in

Prelesje. Vasi so dobile trgovine in gostilne. Izboljšala se je tudi komunalna oskrba, ki zadovoljuje ostre kriterije inšpekcij.

Tako je danes v poletnih mesecih čutiti nov življenski utrip, saj so vasi ob Kolpi vedno bolj obiskane. Večina turistov prihaja poleti, ko je Kolpa primerena za kopanje. Nekatera podjetja imajo nameščene počitniške hišice v kampih prek celega leta. Vse več gostov prihaja na oddih tudi jeseni in pomladi.

Domačine, ki so v glavnem starejši, poletni trušč sicer moti, vendar radi vidijo, da ljudje obiščejo Poljansko dolino in prav njihova gostoljubnost prepriča marsikaterega obiskovalca, da kraje ob Kolpi ponovno obišče.

1. *Krajevni leksikon Slovenije, II. Zvezek, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1971.*
2. *Kunaver, J. 1967: Poljanska dolina ob Kolpi. Geografski vestnik, številka 38 (1966). Ljubljana.*
3. *Makarovič, M. 1983: Predgrad in Predgrajci. Kulturna skupnost Kočevje. Kočevje.*
4. *Šumi, N. 1990: Slovenija – Umetnostni vodnik. Državna založba Slovenije. Ljubljana.*